

PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO

Sastamala

Sastamalan kirkon kirkkopihan arkeologinen valvonta 2010

Eveliina Salo
Kulttuuriympäristöyksikkö
Pirkanmaan maakuntamuseo 2010

Sastamalan kirkon kirkkopihan arkeologinen valvonta 2010

Arkisto- ja rekisteritiedot:

Kunta	Sastamala
Vanha kunta	Vammala
Kylä	Pappila
Hankkeen tyyppi	Arkeologinen valvonta
Vastuutaho/vastuuhenkilö	Pirkanmaan maakuntamuseo/Ulla Lähdesmäki
Työpanos	11 päivää
Hankkeen alkupvm	16.7.2010
Hankkeen loppupvm	28.12.2010
Kohdenimi	Sastamalan kirkko
Muinaisjäänöstunnus	1000014808
MJ-tyyppi	Kirkkorakenteet
MJ-tyypin rakenne	Kirkonpaikat
Ajoitus	Keskiaikainen
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	1
Peruskarttanumero	2121 07
Peruskartan nimi	Vammala
X1-koordinaatti	6814 728
Y1-koordinaatti	3286 500
Koordinaattiselite	Keskikoordinaatit
Aikaisemmat tutkimukset	Arkeologinen inventointi 1949. Aarni Erä-Esko Arkeologinen tutkimus 1960. Reino J. Palmroth Koekaivaus 1976. Kaarina Rissanen Dendrokronologinen analyysi 1996. Pentti Zetterberg. Kulttuurimaisemainventointi 1997. Vadim Adel Kaivaus 1998. Vadim Adel
Aikaisemmat löydöt	KM 30305-30311 (diar.14.7.1997)
Kiinteistötiedot:	
Kiinteistötunnus	790-441-881-1/Kirkonmaat
Kiinteistönimi	Sastamalan kirkko

Kannen kuva, Sastamalan kirkko ja kaivinkone. Kuvaussuunta lounas. KYY 49:1, 21.7.2010, Eveliina Salo.

Sisällysluettelo

Arkisto ja rekisteritiedot.....	2
Sisällysluettelo.....	3
Karttaluettelo.....	4
Hankkeen lyhyt kuvaus.....	4
Johdanto.....	6
Hankealue.....	6
Aikaisemmat hankkeet.....	7
Menetelmät.....	10
Tulokset.....	10
Yhteenveto.....	12
Lähteet.....	13
Liitteet:	
Luettelo digitaalikuvista.....	14
Löytöluettelo.....	15
Kartta 2. Sastamalan kirkko. Valvonnassa kaivettu alue. MK 1:200.....	16

Hankkeen lyhyt kuvaus

Pirkanmaan maakuntamuseo valvoi Sastamalan keskiaikaisen kirkon kirkkopihan koneellista sähkökaapelikaivutyötä kesällä 2010. Valvonta suoritettiin, koska kaivannot tehtiin kirkon aitojen sisäpuolelle hautausmaan ja kirkkopihan alueelle ja koska alueelta on tiedossa kiinteitä muinaisjännöksiä. Kaapelikaivantoa tehtiin kirkon pohjois-luoteispuolelle, kirkon ja kirkkoaidan väliselle alueelle, sekä kirkon koillisenpuoleisella seinustalla. Valvontatyön yhteydessä ei tehty havaintoja kiinteistä rakenteista, koska suurin osa kaivetusta alueesta sijaitsee täyttömaa-alueella. Kaivutyötä valvoi Pirkanmaan maakuntamuseon arkeologi Eveliina Salo.

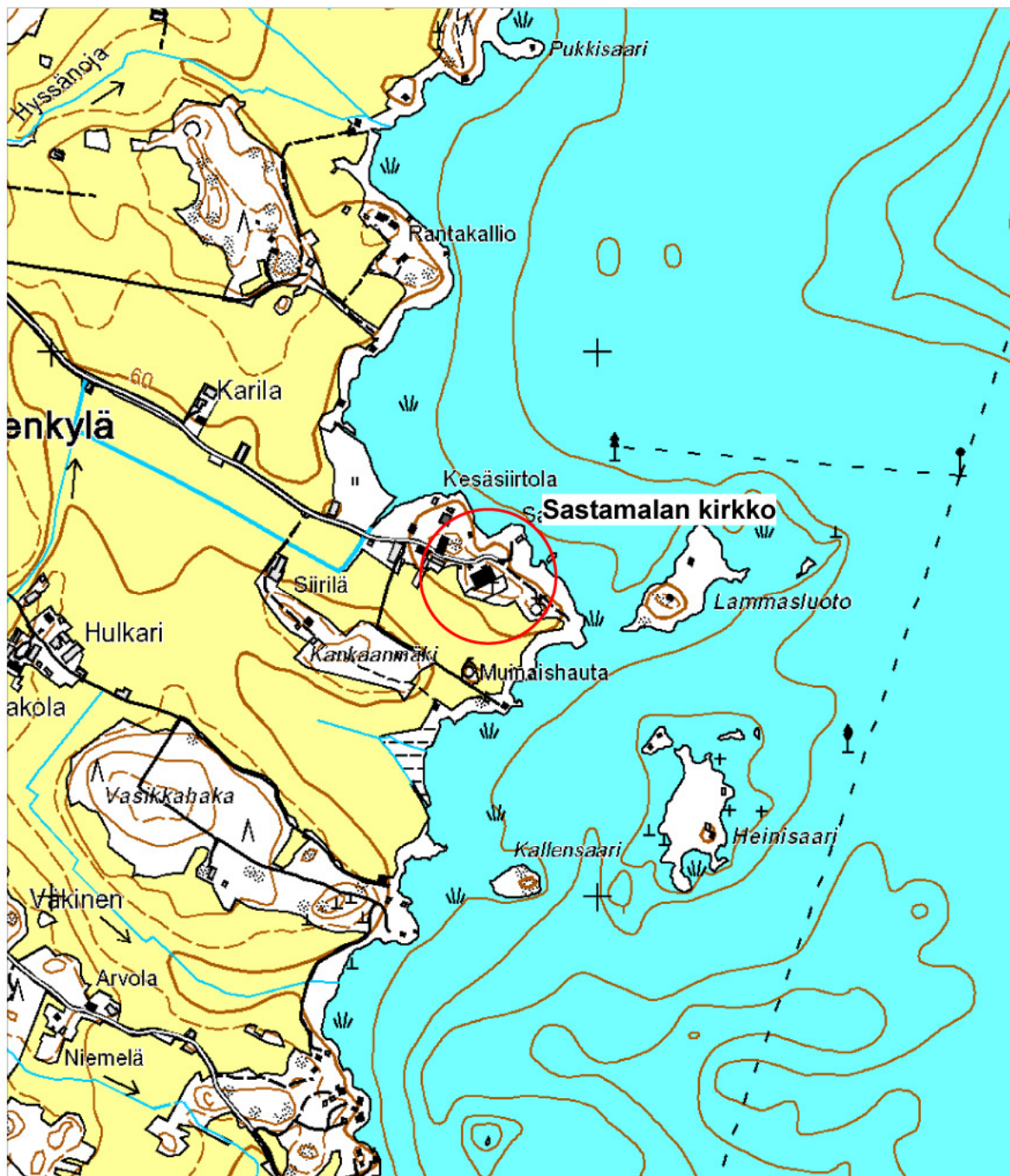
Kuva 1. Valmis kaapelikaivanto kirkon pohjoispuolella ja koilliseenustalla. Kuvaussuunta kaakko. KYY 49:5, 22.7.2010, Eveliina Salo.

Kartta 1. Peruskarttaote tutkimusalueen sijainnista. MK 1:10 000

Sastamalan kirkon kirkkopihan arkeologinen valvonta 2010.

Pohjakartta PK 2121 07 (C) Maanmittauslaitos, lupa Pisa 020/2006

Kohde on merkitty karttaan punaisella ympyrällä. Karttamerkinnyt Eveliina Salo.

Johdanto

Pirkanmaan maakuntamuseo valvoi Sastamalan kirkon kirkkopihan sähkökaapelikaivutyötä 20.-21.7.2010. Valvonta suoritettiin, koska kaivualue sijaitsee keskiaikaisen kirkon kirkkopihan alueella ja sen läheisyydessä on tunnettuja kiinteitä muinaisjäännöksiä. Kirkkopihaan kaivettiin noin 56,5 metriä pitkä ja noin 0,4 metriä syvä haaroittuva oja sähkökaapeleita varten. Valvonnan yhteydessä ei tehty havaintoja kiinteistä muinaisjäännöksistä. Valvonnan suoritti ja tutkimusraportin laati FM Eveliina Salo

Hankealue

Sastamalan kirkko sijaitsee kalliopohjaisella mäellä, Rautaveden rannasta 55 metriä etelään. Peltojen ja vesistön rajaamalla matalalla harjanteella on kirkon lisäksi vanha pappila. Maisemallisesti ja historiallisesti tärkeä Kirkkoniemi on W-E-suuntainen, kooltaan 0,4 x 0,4 km kokoinen, Rautaveden rajoittuva niemi. Sen pohjoisosassa on kolme kalliopohjaista mäkeä, joilla sijaitsevat Karkun vanha pappila, Sastamalan kirkko ja kellotapuli sekä muita arkeologisia ja maisemahistoriallisia kohteita. Alueen korkeus mpy on 60-65 m. Alue on osa Rautaveden länsirannan kulttuurimaisemaa, joka on valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö.

Kaivutyö suoritettiin aidatun kirkkopihan alueella (881-1), kirkon luoteispuolelta pohjoiskulman ympäri kirkon koilliselle seinustalle. Työn etenemistä rajoitti osittain heti nurmikerroksen alta alkava peruskallio sekä yksi peräänantamaton lehtikuusen kanto. Kaapeleille kaivettiin yksi pääoja, josta haarautuu kaksi erillistä sivuojaa. Sivuojat tarvitaan kirkon aidan pohjoiskulmaan mahdollisesti tulevaisuudessa asennettavalle uudelle sähkökaapille, ja kirkon räystäälle meneville valvontakamerakaapeleille.

Valvotulla alueella on tehty kaivutöitä aiemminkin, ainakin kirkon ympäristöä salaojitettaessa sekä muiden kaapelitöiden yhteydessä. Lisäksi 1960-luvulla kaivetun kirkonlattian alapuolisten hautojen luut on haudattu kirkon pohjoispuolelle ja paikalle on pystytetty muistomerkki.

Kaivutyö aloitettiin kirkon sakastin kohdalla kirkkoaidan ulkopuolella sijaitsevan sähkökaapin edestä ja jatkettiin kohti kirkon pohjoiskulmaa. Suunniteltua suoraa linjaa jouduttiin muuttamaan vastaan tulleen kannon ja peruskallion vuoksi. Kirkon pohjoisnurkan kohdalta linja muutettiin kulkemaan kirkon koilliseen suuntaisesti.

Kuva 2. Sakaristo ja sähkökaappi ennen valvonnan aloittamista. Kuvaussuunta kaakko. KY 49:3, 20.7.2010, Eveliina Salo.

Aikaisemmat hankkeet

Muinaisjäännösten hankerekisteri:

8515: Sastamalan kirkko, Koekaivaus 1998

Kirkon kosteusongelmien ja seinien halkeamien vuoksi kaivettiin ns. Luukkaan kappelin sisäpuolelle, kirkon ulkoseinän viereen 2 metriä leveä koeoja perusmaahan asti tarkoituksena tutkia kirkon perustuksia. Kaivannossa ei havaittu ehjiä hautauksia tai selviä kiinteitä rakenteita. Sen sijaan löytyi kaksi pronssista hevosenkenkäsölkeä, jotka ajoittuvat mahdollisesti 1200-luvulle. Kaivaustenjohtaja: Vadim Adel.

8489: Sastamalan kirkko, Koekaivaus 1976

Kirkkoa entisöitiin 1960-luvun alussa, jolloin kirkon lattiaa madallettiin alkuperäiseen tasoon. Maan kaivaminen johti siihen, että kirkko muodostaa alanteen ympäröivässä maassa ja sateisina aikoina kirkon lattian alle kertyy vesilammikoita. Koekaivauksen tarkoituksena oli selvittää vanhan kirkon sisäpuolella tarvittavien tutkimusten laatu ja laajuus, mikäli maan tullaan poistamaan korjaustöiden yhteydessä. Kaivaukset tehtiin koekuoppia tekemällä. Vain kirkon luoteiskulmassa oli ehjiä hautauksia, kolmesta kuopasta tuli esiin neljä ehjää hautausta. Kaivaustenjohtaja: Kaarina Rissanen.

14: Sastamalan kirkko, Kaivaus 1960

Kirkon permannon todettiin hautaamisen johdosta kohonneen noin 80 cm alkuperäisestä lattiatasosta. Maata poistettiin alkuperäisen lattiataason saavuttamiseksi. Poistettu maa-aines seulottiin. Kirkon lattian alla on ainakin kahdeksan hirsihautaa, joista suurin osa on tuhoutunut maaperän kosteuden vuoksi. Sakariston kohdalta löytyi yksi muurattu tiilihauta. Kaikki haudat sijaitsevat kirkon itäpäässä. Huomattavimpana löytönä pidettiin kirkon länsipäässä esiin tullutta puukirkon kivijalkaa. Puukirkon kooksi arvioitiin 14x23 metriä.

Samassa yhteydessä kaivettiin kirkon luoteispuolella paikkakuntalaisten "Luukkaan kappeliksi" nimeämää kivirakennuksen perustusta. Rakennuksen pääteltiin olleen puukirkkoon liitetty sakaristo. Kappelin keskeltä saatiin löytöinä 1200-luvulle ajoittuvia hevosenkenkäsolkia, joiden pääteltiin kuuluneen paikalla ennen kappelia olleeseen hautaukseen. Kaivaustenjohtaja: Reino J. Palmroth.

Rakennusperintörekisteri/Kohteet:

200453 Sastamalan kirkko

Keskiaikainen kivikirkko. Sastamalan eli Karkun Neitsyt Marialle omistettu keskiaikainen kivikirkko, 1700-luvun lopulla Tukholman yli-intendenttinviraston piirustuksen mukaan rakennettu korkea kellotapuli ja todennäköisesti jo keskiajalla samalla paikalla sijainnut pappila talousrakennuksineen liittyvät Rautaveden länsirannan laajaan kulttuurimaisemaan.

Paanukattoisen kivikirkon pohjoissivuun liittyy sakaristo. Runkohuoneen länsipäädyn ikkuna-aukot ovat alkuperäiset, muu aukotus on joko muurattu umpeen tai avattu myöhemmin. Tynnyriholvatussa kirkossa on harvinainen maalattia. Kirkon irtaimistoon kuuluu keskiaikaisia veistoksia ja kastemalja, saarnatuoli 1600-luvulta ja lahjoituksena saatu kaksiosainen alttaritaulu Ristiinnaulittu ja Ehtoollinen vuodelta 1759.

Rakennusperintörekisteri/Rakennukset:

304890 Sastamalan kirkko, Kirkko

304637 Sastamalan kirkko, Tapuli

Inventoinnit ja muut tutkimukset:

Sastamalan kirkon ympäristön kulttuurimaisemainventointi 1997, Vadim Adel

Tampereen museoiden maakunnallinen yksikkö suoritti kesällä 1997 Sastamalan kirkon ympäristön kulttuurimaisemainventoinnin. Inventoinnin tarkoituksena oli selvittää Sastamalan kirkkoa ympäröivän kulttuurimaiseman kehitysvaiheet ja tutkia maiseman historiallisen sisällön havaittavuus nykymaisemassa. Kenttätyön menetelmiin kuuluivat mm. koekuopitus, pintapoiminta, vanhojen karttojen tietojen vertailu nykymaiseman piirteisiin ja paikallisväestön haastattelu.

Kaikkiaan inventoinnin kenttätyön aikana kartoitettiin seitsemän esihistoriallista kiinteää muinaisjäännöstä, joista viisi oli ennestään tuntematonta, ja useita historiallisen ajan kulttuurimaisema-elementtejä: 42 rakennusta, 6 rakennusten jäännöstä, 3 muuta kivirakennelmaa, 10 kivikasaa ja kivikkoa, 16 kuoppaa, 6 tietä, 8 vanhaa peltoaluetta ja useita edelleen käytössä olevia peltoaukeita sekä 20 muuta historiallisen ajan kohdetta (mm. tarinakivi, vanha silta, lähde, kirkkoaita ja vanha puutarha).

Karkun pitäjän arkeologinen inventointi 1949, Aarni Erä-Esko

Sastamalan kirkon läheltä löydettiin kaksi kiven- ja maansekaista röykkiötä, Vanha kirkko I (Kirkkovainionmäki), ja Vanha kirkko II. Vuosina 1982 ja 1983 Turun yliopisto suoritti röykkiö Vanha kirkko I:n kaivaukset. Röykkiön ympärille tehdyistä koekuopista ja koeojasta tuli myös esihistoriallisia löytöjä, mutta niiden merkitys jäi silloin selvittämättä. Vuoden 1982 kenttätöiden yhteydessä koekuoppia tehtiin myös kirkon ja kellotapulien väliselle alueelle, kirkkomaan luoteispuolelle ja Kankaanmäen itäpäähän. Merkkejä kiinteistä muinaisjäännöksistä ei havaittu.

Suomen keskiajan kivikirkot -teos, 2007, Hiekkänen Markus

Tuoreimmat Sastamalan kirkkoa koskevat tutkimukset on tehnyt Markus Hiekkänen. Vuonna 1996 Joensuun yliopistossa tehdyt kirkon puuosien dendrokronologiset analyysit (Pentti Zetterberg) näyttävät vahvistavan kirkon ajoituksen 1400-luvulle, vaikka sen aiemmin on ajateltu rakennetun jo 1200-luvulla.

Menetelmät

Arkeologisen valvonnan tarkoituksena oli havainnoida merkkejä muinaisjäännöksestä kaapelikaivauksen yhteydessä. Kaivinkoneen kaivaessa maata, sen työskentelyä tarkkailtiin ja kaivutyö varauduttiin keskeyttämään, mikäli kaivannossa havaittaisiin mahdollisesti muinaisjäännökseen kuuluvia rakenteita tai löytöjä. Kaivinkone kaivoi noin kymmenen senttimetrin paksuisia maakerroksia, jonka jälkeen pinta tarkastettiin mahdollisten löytöjen varalta. Kirkkoaidan lähellä, kirkon luoteis- ja pohjoispuolella kone jouduttiin pysäyttämään usein, lähes jokaisen kauhaisun jälkeen, jotta esiin tulleet luut ja rautanaulat voitiin kerätä talteen. Silmämääräisen tarkastelun lisäksi kone pysäytettiin välillä pidemmäksi aikaa lapiolla ja lastalla tehtävän tarkemman tutkimuksen ajaksi.

Kirkkopihaan kaivettiin yhteensä noin 56,5 metriä 50-80 cm leveitä ja 25-60 cm syviä ojia. Syvimmillään kaivannot olivat pohjoiseen laskeutuvalla rinteellä, missä täytemaata on paksuiten. Matalimmillaan kaivannot olivat tasamaalla kirkon pohjoiskulman ja koillisseinän edustalla, missä kallio on lähellä maan pintaa.

Ainoastaan kirkon pohjoiskulmasta, luoteisseinän ja sakariston seinän välisestä kulmauksesta, löytyi sekoittumaton likamaakerros, jota kaivettiin esiin noin 1,0 x 0,6 metrin alue lastalla. Alueelta ei löytynyt palaneen saven ja hiilen lisäksi muita löytöjä. Työ dokumentoitiin muistiinpanoin ja valokuvaamalla. Kolme erityyppistä rautanaulaa ja yksi hevosenkenkänaula lähetettiin konservoitavaksi. Digitaalikuvat on tallennettu Tampereen museoiden Siiri-kuvatietokantaan, diaarinro KYY 49, kuvat **1-9**. Raportin alkuperäiskappaletta ja kopioita digitaalikuvista (KYY 49) säilytetään Pirkanmaan maakuntamuseon arkistossa.

Tulokset

Kaivettu maa oli lähestulkoon kokonaan täytemaata tai sekoittuneita kerroksia, joissa oli paljon erikokoisia kiviä, joista suurimmat olivat noin puolimetrisiä. Maan sekoittuneisuus johtuu alueella aiemmin suoritetuista kaapeli- ja salaojaputkikaivannoista. Maa-aineksen seassa oli paljon erikokoisia tiilenpalasia ja varsinkin kirkkoaidan läheltä pohjoisimmasta ja läntisimmästä ojasta löytyi runsaasti ihmisen luuta. Luut haudattiin lopuksi kaikki samaan kohtaan lehtikuusen kannon viereen kaivantoon. Nämä aidanvierustan luulöydöt saattavat liittyä 1960-luvun kaivauksiin, joista paikallinen ohikulkija tiesi kertoa aidanvierustoille jääneen lojumaan luuta ja paikallisten lasten niillä leikkineen. Mitään ehjiin hautauksiin viittaavaa ei tullut esille aidanvierustan kaivannoista.

Kuva 3. Valvonnan yhteydessä löydetyt luut sijoitettuna haudattaviksi kannon juureen kirkon luoteispuolen kaapelikaivantoon. Kuvaussuunta etelä. KY 49:6, 22.7.2010, Eveliina Salo.

Ainoastaan kirkon pohjoiskulmasta dokumentoitiin sekoittumaton likamaakerros. Kerros alkaa noin 25 cm:n syvyydeltä ja on noin 8-10 cm paksu. Kaivettaessa läpi kerroksesta todettiin, että kallio tulee vastaan noin 45 cm:n syvyydessä. Myös kallion pinnalla on noin kaksi cm paksu tummempi kerros. Kirkon vierestä paljastunutta kerrosta avattiin ojasta noin metrin matkalta. Tällä kohtaa oja on noin 50 cm leveä. Tästä melkein mustasta kerroksesta ei löytynyt muuta, kuin palanutta savea ja pieniä hiilen palasia. Kerros on melko tiivistä ja maa-aines raekooltaan vaihtelevaa. Eri kerrokset näkyvät profiilissa erittäin selkeästi. Likamaakerroksen kohdalta kallioon asti kaivettiin vain noin 15-20 cm leveä ja 80 cm pitkä kaistale profiilin vierestä. Profiili sekä tumma kerros kuvattiin.

Kaikkiaan löydöt olivat vähäisiä: 13 rautanaulaa, yksi hevosenkenkänaula, palanutta savea ja hiiltä sekä muutamia kymmeniä vuosia vanhoja lasisia lääkepullonpalasia ja pullonkorkkeja.

Kuva 4. Otos kaapelikaivannosta löytyneistä rautanauloista. KY 49:9, 30.7.2010, Eveliina Salo.

Yhteenveto

Valvotulla alueella ei tehty havaintoja kiinteistä muinaisjäänöksistä. Kaivetut ojat olivat niin matalia, että ne ulottuivat pääasiassa vain paikalle todennäköisesti useaan eri otteeseen tuotuun täytemaahan. On mahdollista, että kirkkomaan pohjois-luoteis-kulman maa-aines on kauttaaltaan sekoittunutta peruskallioon asti lukuun ottamatta aivan kirkon seinän vierustaa.

Tampereella 28.12.2010

Eveliina Salo

Lähteet

Adel, Vadim 1997. Vammala, Sastamalan kirkon ympäristön kulttuurimaisemainventointi 1997. Inventointiraportti. Tampereen museot.

Hiekkanen, Markus 2007. Suomen keskiajan kivikirkot. Helsinki.

Hiekkanen, Markus 2003. Suomen kivikirkot keskiajalla. Helsinki.

Meurman, Otto-I 1984. Sastamalan kirkko. Suomen Museo, s. 111-115. Toim. Martti Linkola. Vammala 1984.

Palmroth, Reino J. 1963. Karkun vanhan kirkon rakennusvaiheet. Suomen Museo, s. 43-54. Toim. Ella Kivikoski. Helsinki 1963.

Luettelo digitaalikuvista

(nro, kohde, kuvan aihe, kuvaussuunta, pvm 2010)

Kuvannut Eveliina Salo

Kuvat on tallennettu Tampereen museoiden Siiri-kuvatietokantaan, diaarinro **KYY 49**

1. Sastamalan kirkko, Sastamalan kirkko ja kaivinkone. Lounas. 21.7.
2. Sastamalan kirkko, Pintamaan kuorinta. Etelä, 20.7.
3. Sastamalan kirkko, Sakaristo ja sähkökaappi. Kaakko. 20.7.
4. Sastamalan kirkko, Kaapelikaivanto kirkon koillisseinustalla. Länsi. 20.7.
5. Sastamalan kirkko, Valmis kaapelikaivanto kirkon pohjois- ja koillisseinustalla. Kaakko. 22.7.
6. Sastamalan kirkko, Valvonnan yhteydessä löydetyt luut sijoitettuna haudattaviksi kannon viereen kirkon luoteispuolen kaapelikaivantoon. Etelä. 22.7.
7. Sastamalan kirkko, Kaapelikaivanto kirkkoaidan pohjoiskulmalla. Pohjoinen. 22.7.
8. Sastamalan kirkko, Kirkon pohjoiskulman oja, jonka profiilissa ja kalliopohjan päällä näkyy likamaakerros. Lounas. 22.7.

Sastamalan kirkon kirkkopihan arkeologinen valvonta 2010

Historiallisen ajan löytöluettelo, KM 2010046

Luetteloinut Eveliina Salo

nro	kohde	tarkenne/löytökonteksti	laji	kpl	g
1	Sastamalan kirkon kirkkopiha	kirkon pohjoispuolen ja itäpäädyn kaivannot	rautanaula ja hevosenkenkänaula	4	67
2	Sastamalan kirkon kirkkopiha	kirkon pohjoiskulman kaivanto	palanutta savea	24	76

Kartta 2. Sastamalan kirkko. Valvonnassa kaivettu alue. MK 1:200
 Sastamalan kirkon kirkkopihan arkeologinen valvonta 2010
 Eveliina Salo 2010

